

ARISTOTELOV DOPRINOS ANTIČKOM KONSTITUCIONALIZMU: VLADAVINA ZAKONA, A NE VLADAVINA LJUDI

Vladimir N. Džamić*

Singidunum University,
Belgrade, Serbia

Apstrakt:

Ideja o ustavnom i zakonskom ograničenju vlasti nastala je u atinskoj demokratiji, prvom obliku demokratskog političkog uređenja u istoriji. Na njenim temeljima nastala je kasnija ideja o vladavini prava (*rule of law*), kao i koncept liberalne konsolidovane demokratije. Jedan od najzaslužnijih autora za nastanak ideje antičkog konstitucionalizma bio je Aristotel, koji je svojom analizom ustavnih uređenja svoga doba, te postavkom o tipologiji političkih oblika, idejom građanstva i definicijom autarhične političke zajednice napravio najveći iskorak u političkoj filozofiji Antike. U radu autor izlaže osnovne postavke konstitucionalizma kao ideje i pretpostavke za nastanak antičkog konstitucionalizma. Autor objašnjava značaj polisa kao autarhične zajednice za nastanak demokratskog poretka, te ulogu i doprinos Aristotela političkoj teoriji polisa i razvoju ideje vladavine zakona. U radu su objašnjeni i ključni doprinosi Aristotelove analize najboljeg oblika političkog poretka i *politeje* kao relativno najboljeg oblika E vladavine zasnovanog na načelima konstitucionalizma.

Article info:

Received: April 3, 2021
Correction: May 4, 2021
Accepted: June 7, 2021

Ključne reči:

konstitucionalizam,
polis,
politeja,
vladavina zakona.

UVOD

Antički konstitucionalizam verovatno predstavlja jednu od najznačajnijih političkih ideja u istoriji evropske civilizacije. Iako je samo poreklo reči *konstitucionalizam* tesno povezano sa starorimskom civilizacijom (lat. *constitutio* – ustav), sama ideja konstitucionalizma u Antici nastala je daleko ranije, u takozvanom „zlatnom dobu atinske demokratije“, periodu Periklove vladavine u Atini u osvit V veka pre nove ere. Stoga neki autori, sa pravom, konstatuju da za praćenje ideje konstitucionalizma jeste jednako važan termin kome će upravo sam Aristotel dati posebno značenje i značaj – politeja¹ (grč. πολιτεία), o kom će posebno biti reči.

1 McIlwain 2005, 28

*E-mail: vdzamic@singidunum.ac.rs

Konstitucionalizam se, u smislu političke teorije, tesno povezuje sa idejom o ograničenju vlasti², odnosno sprečavanjem vlasti da postane arbitrarna, autoritarna i, *stricto sensu*, nedemokratska. U tom kontekstu, konstitucionalizam predstavlja antipod ideji neograničene, božanski legitimne vlasti iz perioda orijentalnih despotija, tj. hidrauličnih društava kakva su postojala u Starom veku mnogo pre nastanka atinske demokratije kao prvog oblika artikulisano demokratskog poretka u istoriji čovečanstva.

O konstitucionalizmu, nedvosmisleno, treba govoriti, ne samo kao o ideji, već i u kontekstu realizacije ove ideje u praksi i prvog oblika uređene političke zajednice u kojoj je konstitucionalizam kao takav postojao u praksi. Najveća zasluga za razvoj ideje konstitucionalizma pripada svakako antičkim političkim filozofima, pre svega Platonu i Aristotelu koji su aktuelizovali krucijelno pitanje za razvoj političke teorije u celini, a to je pitanje vladavine ljudi ili vladavine zakona na koje su odgovarali delom različito³. Svaka konsolidovana demokratska država se temelji na ideji vladavine zakona od antičkog perioda do savremenog doba⁴. Jednako kao što je nemoguće odvojiti demokratiju od konstitucionalizma, teško je odvojiti i konstitucionalizam i demokratiju od posebnog oblika organizovane autarhične političke zajednice koja je nastala u drevnoj Heladi, a bez koje konstitucionalizam ne bi bio moguć.

Iako su politički pisci Antike različito tretirali demokratiju kao oblik političkog poretka, tvrdeći da postoje i bolji oblici vladavine od demokratskog, nesporno je da je konstitucionalizam formalni i materijalni preduslov za oblik vladavine koji će kasnije biti poznat kao liberalna demokratija, a potom konsolidovana demokratija⁵. Neki autori čak naglašavaju da je demokratija kao oblik poretka sve do sredine osamnaestog veka imala izrazito negativnu konotaciju i da su u analizi atinske demokratije kao prvog demokratskog poretka u istoriji uglavnom naglašavani njeni nedostaci⁶.

POLIS KAO PREDUSLOV ZA IDEJU KONSTITUCIONALIZMA

Polis se u literaturi neretko navodi kao prvi oblik organizovane političke zajednice (grč. πόλις). Neki autori poput H. D. F. Kita uočavaju da, iako najčešći prevod ove reči jeste grad-država, odnosno gradska država, reč polis nije moguće dovoljno dobro prevesti te da to ne treba ni činiti jer je reč o *načinu življenja*⁷ i *celom zajedničkom životu naroda: političkom, kulturnom, moralnom*⁸.

2 Basta Posavec 1993, 519-530.

3 Treba posebno naglasiti da je sam Platon u trima najznačajnijim delima, iznosio različite odgovore i argumente na pitanje da li je vladavina ljudi bolja u odnosu na vladavinu zakona. Ova evolucija ideje vladavine zakona kao dominantne nad vladavinom ljudi, posebno se vidi u njegovom delu *Zakoni*, dok se u drugim dvama delima: *Državi* i *Državniku*, posebno argumentuje i ohrabruje vladavina ljudi, umesto vladavine zakona.

4 Zahvaljujući doprinosu liberalnih političkih pisaca, pre svega Džona Loka (John Locke), nastaje termin *rule of law*, odnosno vladavina prava (videti više u: Lakićević, D et al., 2007)

5 Videti više u: Linc i Stepan, 1998

6 Scott 2009, 81

7 Posebno je značajno primetiti da autor navodi da su upravo Grci razvili „potpuno novo shvatanje svrhe ljudskog života“.

8 Videti više u: H. D. F. Kito, 2009.

U odnosu na sve ranije oblike organizacije, polis se razlikovao pre svega svojim političkim poretkom, ali i specifičnim etosom. Naime, politički oblik koji je postojao sve do Helena bio je monarhijski, tj. bila je reč o državama u kojima je vladao jedan čovek, arbitrarno, nedemokratski, do prirodne ili nasilne smrti i čija se vlast najčešće božanski legitimisala u očima potčinjenog naroda⁹. Naspram demokratske decentralizacije, orijentalnim despotijama vladalo se centralizovano, uz sprečavanje bilo kakve slobodne diskusije o oblicima političke alternacije, odnosno o mogućnosti *promene vlasti, njene smenjivosti i ograničenja putem i pomoću zakona*. Slobodna politička rasprava, kako to sugeriše Vujačić, nastala je tek u Staroj Grčkoj¹⁰.

Pišući o slobodnoj raspravi trojice Persijanaca (Otana, Megabiza i Darija) o tome da li je najbolji oblik političkog uređenja oligarhija (vladavina nekolicine), monarhija (vladavina jednog) ili demokratija (vladavina naroda), Herodot u svojoj *Istoriji* prvi u istoriji političke filozofije navodi debatu o najboljem obliku političkog poretka¹¹. Iako ovu raspravu smešta u drevnu Persiju, ona se, kako na to ukazuju brojni autori, očigledno jeste izmišljena i nije se mogla dogoditi pre nastanka polisa, odnosno, konsekvantno atinske demokratije.

Stoga neki autori navode tri osnovna razloga zašto je ovakva rasprava bila nemoguća: despotsko uređenje same Persije u kome se svaka rasprava o valjanosti političkog poretka smatrala nedopustivom, upravo zbog božanskog statusa ovozemaljske vlasti pa zato slobodna rasprava, niti slobodna politička rasprava nije bila moguća pre stare Grčke (u kojoj je poznata pod nazivom *isegoria* – jednako pravo građana da raspravljaju o političkom životu); do toga da se navodno do idealnog oblika političkog poretka, kako piše sam Herodot, došlo *prevaram*¹².

Polis se značajno razlikovao od ostalih oblika zajednica o kojima je pisao i sam Aristotel navodeći jasne i suštinske razlike između domaćinstva, sela, grada i države¹³. Objašnjavajući da svaka zajednica nastaje „radi očuvanja nekog dobra“¹⁴, Aristotel u svom kapitalnom delu *Politika* navodi da je osnovni oblik zajednice domaćinstvo (grč. *oikos*) koje je najpre nastalo i traje doživotno¹⁵. Od više domaćinstava, njihovim raseljavanjem, nastalo je selo, dok je zajednica nastala od više sela i *postigla najviši stepen autarhičnosti (samodovoljnosti) radi održanja života, a postoji radi srećnog života* i prerasla je u *državu (polis)*.¹⁶ Država, po Aristotelovom viđenju, nije nastala radi pojedinačnog, već opšteg dobra koje je nadređeno pojedinačnim ili partikularnim interesima. Ovaj koncept opšteg dobra je tesno povezan sa njegovim razumevanjem i klasifikacijom nauka po kojoj etika, ekonomika i politika pripadaju istoj grupi nauka, tj. praktičkim naukama¹⁷.

9 O pojmu političkog građanstva, ne može se govoriti pre nastanka atinske demokratije.

10 Vujačić 2002, 10-11.

11 Herodotus 1996, 261-264.

12 Videti više u: Vujačić, I., op.cit., str. 10-13.

13 Vredi napomenuti da je definisanje grada i države identično, tj. polis.

14 Aristotel 1975, 1252a

15 *Ibidem*, 1252b-4

16 *Ibidem*, 1252b-6

17 Videti više u: Aristotel 1980, knjiga VI, 142-162.

Polis je, dakle, bio politički poredak zasnovan na samodovoljnosti, kako političkoj, tako i ekonomskoj, ali i na specifičnom etosu koji je podrazumevao da etika i politika mogu da postoje samo uporedo te da se politikom, odnosno poslovima polisa, mogu baviti samo oni koji su moralni, odnosno oni koji, kako Aristotel navodi, poseduju vrlinu, a život u skladu sa vrlinom je, upravo, smatran preduslovom za srećan život.

ARISTOTELOV ODNOS PREMA PLATONOVIM POLITIČKIM IDEJAMA

Pored Herodota, koji je imaginarnom raspravom trojice Persijanaca načinio prvi korak ka analizi najboljeg oblika vladavine, za razvoj antičkog konstitucionalizma nedvosmisleno su značajni i Platon i Aristotel. Pišući svoje najznačajnije delo, *Država*, Platon je tvrdio da državom treba da vladaju naj mudriji, *filozofi-kraljevi*, te da država treba da počiva na pravednosti, što je i podnaslov ovog njegovog kapitalnog dela. Donekle slične stavove Platon je izneo i u *Državniku*, da bi tek u delu *Zakoni* sa koncepta vladavine ljudi prešao na prihvatanje koncepta vladavine zakona kom je Aristotel bio potpuno naklonjen u svojim političkim delima.

Aristotel je bio prvi autor koji je naglasio značaj socijalnosti ljudske prirode, tvrdeći da je u prirodi svakog čoveka da živi unutar zajednice te da onaj ko može da živi izvan nje „ili je Bog ili je zver“¹⁸. Ideju o tome da je čovek *zoon politikon* vekovima kasnije koristili su mnogi autori među kojima i Ogist Kont (*Auguste Comte*), osnivač sociologije kao nauke, iznoseći sličnu tvrdnju o razlozima nastanka društva.

Za Aristotela država je polis i polis je država. Videvši državu kao zajednicu koja je najmoćnija od svih oblika zajednica, onu koja obuhvata sve ostale zajednice u sebi i koja nastaje radi najvišeg dobra, Aristotel daje jednu od prvih definicija države u istoriji političke filozofije, ističući jasno da je svrha nastanka ovakvog oblika zajednice srećan život (*eudaimonia*) koji je moguće postići jedino ukoliko se živi u skladu sa *vrlinom*.

Dijalog na temu vladavina ljudi ili vladavina zakona u antičkoj političkoj misli do vrhunca su doveli upravo Platon i Aristotel koji sa svojim učiteljem debatuje argumentovanim iznošenjem ideja o osnovnim postulatima političkog poretka, najboljim oblicima političkog poretka i konceptu građanstva i definiciji građanina.

Nesumnjivo je da su razvoju ideje antičkog konstitucionalizma najviše doprineli Platon i Aristotel, iako je njihova individualna uloga, pa i odnos prema samom pitanju da li državom treba da vladaju ljudi ili treba da vladaju zakoni, bila predmet velikog broja akademskih i naučnih polemika. Stoga je izuzetno važno pomenuti da je i sama Aristotelova *Politika* nastala kao neka vrsta odgovora na Platonove političke ideje koje su, delimično, bile nekonzistentne kada se sagledavaju njegova tri dela najznačajnija za ocenu njegove političke filozofije, a to su: *Država*, *Državnik* i *Zakoni*. U ovim delima jasno se vidi evolucija u shvatanju vladavine zakona kao temeljne ideje antičkog konstitucionalizma i Platonovo jasno pomeranja od koncepta vladavine ljudi ka vladavini zakona.

¹⁸ Aristotel 1975, 1253a -9

Naime, iako je sam Platon ideju iznetu u *Državi* o konceptu filozofa-kraljeva kao najmudrijih koji treba da vladaju državom i time na pomenuto pitanje *vladavina ljudi ili vladavina zakona*? Definitivno odgovorio sa vladavina ljudi, neki autori naglašavaju kako se neretko zanemaruju Platonove ideje u delima *Državnik* i *Zakoni* na koje se u velikoj meri kasnije naslanja Aristotel¹⁹. Otuda je posebno značajno naglasiti terminološku i pojamovnu razliku između *pravih državnika* koji se retko susreći i koji „žive zakon“ i *običnih političara* koji se u svemu moraju pridržavati zakona.

Stoga je, možda, prenaplašeno reći da su Platonove političke ideje bile suprotne onima koje je kasnije izneo Aristotel i *vice versa*. Naprotiv, moglo bi se reći da postoje ideje koje je Aristotel u svom političkom učenju produbio uočavajući šta je politički ideal, a šta je realno moguće ostvariti u praksi te da ni sam Platon nije bio decidno i jasno određen u ideji da vladavina ljudi bude nadređena ideji vladavine zakona, o čemu posebno govore neke njegove ideje iznete u *Državniku*, ali posebno i njegovo delo simboličnog naziva *Zakoni*.

ARISTOTELOVA DEFINICIJA GRAĐANINA

Za razumevanje elemenata konstitucionalizma kod Aristotela i njegovog doprinosa ovoj ideji u antičkoj epohi ključno je objasniti i sledeće elemente: njegovo viđenje i razloge nastanka države kao zajednice; mesto, ulogu i definiciju građanina; tipologiju političkih oblika i, konačno, ograničenje vlasti ustavom i zakonom.

Posvećujući čitavu Treću knjigu *Politike* konceptu i definiciji građanstva, Aristotel iznosi u potrazi za odgovorom šta je *sine qua non* da bi se neko mogao smatrati građaninom, pogotovo imajući u vidu da „neko može biti smatran građaninom u demokratiji, a da to ne bude u oligarhiji“²⁰.

Za razumevanje Aristotelovog koncepta građanstva neophodno je podsetiti na to da je čak i atinska demokratija bila robovlasnički uređena te da je i sam Aristotel smatrao da je „prirodno“ da neki ljudi budu slobodni, a neki robovi. Ovo mesto je posebno važno istaći kako bi se razumelo da je, iako prvi oblik demokratskog poretka, atinski polis imao i izvesnih sličnosti, pre svega u pogledu robovlasničkog uređenja, sa orijentalnim despotijama nastalim vekovima i milenijumima ranije. Stoga kada Aristotel tvrdi da građani treba da imaju jednaka politička prava, ostaje nužno napomenuti da se građanima nisu smatrale žene, stranci (meteci) i robovi. Žene su bile isključene iz političkog života (kod Platona u *Državi* jasno se vidi da je i *paideia*, odnosno obrazovanje, bilo dostupno samo dečacima²¹). Strancima su garantovana tzv. ekonomska prava i slobode, ali nisu imali pravo političke participacije u poslovima od značaja za polis, dok su robovi bili kako se to neretko citira „oruđe koje govori“, odnosno potpuno lišeni svih ekonomsko-socijalnih i političkih prava.

19 Đurić 2010, 99.

20 Aristotel, 1975, 1275a

21 Videti više u: Platon, 1966.

Građanima su smatrani *samo oni koji učestvuju u vršenju vlasti*²². Država je, kao najviši oblik političke zajednice, upravo zajednica slobodnih ljudi²³. U ovakvoj zajednici građani treba da budu *jednaki*, te da se staraju o dobru drugih i opštem dobru. Upravo jednakost i život u skladu sa etosom predstavljaju jednu od najznačajnijih razlika političkog poretka polisa u odnosu na ranije oblike državnog i društvenog uređenja.

Na ovim načelima zasnovano državno uređenje jeste ono koje je *apsolutno pravedno*, naspram onima u kojima postoji klasičan odnos upravljača i potčinjenih koji nalikuje odnosu između robovlasnika i robova. U antičkoj Grčkoj građani su bili jednaki u svojim političkim pravima i jednaki pred zakonom (*isonomia*²⁴). Upravo pravna jednakost svih građana pred zakonom jeste *fundamentalni temelj ideje konstitucionalizma* jer, ako su građani jednaki pred zakonom i njihovo delanje ograničeno ustavom i zakonom, a samo građani su mogli biti vladari, konsekventno, svaka vlast mora biti jasno ograničena *ustavom i zakonom*, što je ključna definicija antičkog konstitucionalizma, kasnije preuzeta od liberalnih političkih filozofa i modernog perioda kada se ustavno ograničenje vlasti smatra uslovom neophodnim za postojanje konsolidovanog demokratskog poretka.

Ovako nešto nije moguće ostvariti ukoliko se pojedinci *ne naviknu na ustav i ne budu vaspitani u njegovu duhu (...)*²⁵, čime se dodatno naglašava značaj vaspitanja kao preduslova za političku participaciju građana. Čak i u *politeji*, kao najboljem obliku državnog uređenja, građani imaju jednaka politička prava koja su posledica „racionalnog vaspitanja svih građana“²⁶.

TIPOLOGIJA POLITIČKIH OBLIKA

Jedna od krucijelnih ideja antičkog konstitucionalizma, pored ideje o ustavom i zakonom ograničenoj vlasti, jeste i ideja o *smenjivosti vlasti* i o pitanju najboljeg oblika političkog poretka. Ovo pitanje, kako je rečeno, nije bilo ni moguće postaviti pre perioda starogrčkih polisa i atinske demokratije, a aktuelizovano je upravo zahvaljujući antičkim političkim piscima i filozofima.

Platon je, u svom delu *Državnik*, razmotrio tipologiju političkih oblika, navodeći da postoje tri *pravilna* i tri *izopačena* oblika državnog uređenja²⁷. Glavni kriterijum Platonove tipologije bio je broj nosilaca vlasti te je stoga pravilne oblike državnog uređenja klasifikovao kao: monarhije u kojima vlada jedan; aristokratije u kojima vlada nekolicina (manjina) i demokratije u kojoj vlada većina. U pravilnim oblicima vladavine vlada se prema tzv. filozofskim zakonima.

Za razliku od njih, u izopačenim oblicima uređenja države vlada se prema ličnom nahođenju nosioca ili nosilaca državne vlasti. Stoga monarhiji odgovara tiranija kao oblik vladavine, aristokratiji odgovara oligarhija, a demokratiji odgovara tzv. demokratija bez zakona, odnosno anarhija (bezvlašće) kao antipod „zakonskoj demokratiji“ kako to uočavaju neki autori.

22 Ibidem, 1276a

23 Ibidem, 1279a

24 von Hayek 1960, 238-242

25 Aristotel, 1975, 1310a 12-18

26 Đurić, N. Miloš 1975, 21.

27 Videti više u: Platon 1977.

Sledeći Platonov princip, Aristotel u *Politici* identifikuje dobre i rđave oblike vladavine na osnovu dva kriterijuma: broja onih koji vladaju i odgovora na pitanje da li se vlast u svakom od oblika vladavine vrši i partikularnom interesu ili u opštem interesu zajednice. Rđavim oblicima vladavine Aristotel, slično Platonu, smatra: tiranidu, oligarhiju i demokratiju, dok dobrim oblicima vladavine smatra: monarhiju, aristokratiju i *politeju*²⁸. Smenjivost, odnosno promenljivost, oblika vladavine nastaje kao posledica promene „načela jednakosti“.

Zanimljivo je podsetiti na to da je sam Aristotel verovao da postoje apsolutno najbolji i relativno najbolji oblik vladavine, razlikujući ih po tome što jedan predstavlja *ideal*, dok drugi predstavlja oblik koji je realno moguć u praksi. Takodje, postoji i *apsolutno najrđaviji* oblik vladavine koji naziva tiranidom (tiranijom). U njoj se vlada arbitrarno, bez ikakvih ustavnih i zakonskih ograničenja, uz klasičan odnos nadređenih i potčinjenih, bez jednakopravnih slobodnih građana koji participiraju u procesu demokratskog odlučivanja kao što je slučaj u relativno najboljem obliku vladavine.

Sa druge strane, politeju kao oblik vladavine u Atini uveo je Solon²⁹. Kao relativno najbolji oblik vladavine, zasniva se na ustavnom i zakonskom ograničenju vlasti i predstavlja zajednicu jednakopravnih građana koji uživaju jednaka politička prava i participiraju u demokratskoj proceduri donošenja odluka. Ideja koju je uobličio upravo Aristotel jeste ideja o značaju tzv. *srednje klase* za stabilnost političkog poretka.

Mudro uočavajući da za očuvanje politeje jeste nužno da „deo građanstva koji želi da se (...) očuva, mora biti jači od onog dela koji to ne želi“³⁰ on naglašava da grašanski srednji stalež mora biti dovoljno snažan da zaštiti politeju od prevrtljivosti široke narodne mase sa jedne strane i od nasilja klase bogatih sa druge strane.

Nije teško primetiti da reč *politeia* (grč. πολιτεία), osim naziva za relativno najbolji oblik vladavine kod Aristotela, u Antici jeste korišćena i da označi zakonom garantovana prava građana, ali i ustav.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Antički konstitucionalizam zasigurno nije počeo sa Aristotelom i njegovom analizom 158. ustava ili njegovim kapitalnim delima poput *Politike* ili *Nikomahove etike*. Glavni preduslov da bi antički konstitucionalizam uopšte nastao bilo je stvaranje specifične i *sui generis* političke zajednice koja nikada ranije nije postojala, to je bio starogrčki polis. Upravo u ovom, na posebnom etosu zasnovanom konceptu političke zajednice, ali i osobenog načina života, Stari Grci su stvorili prvi oblik demokratskog političkog poretka koji je vekovima kasnije (p)ostao uzor za nastanak onoga što se danas u literaturi naziva konsolidovanim demokratijama ili liberalnim demokratijama.

28 U nekim izvorima ova reč se prevodi i kao „država“, dok se u nekim izvorima koristi izvorni termin *politeia* ili se on, pak, prevodi i kao *slobodna republika* ili *demokratska republika*, odnosno samo republika (videti više u: Mihailo Đurić, op.cit, Miloš N. Đurić, op.cit).

29 Aristotel 1948, 14-19.

30 Aristotel, 1975, 1296b 15-16

Zahvaljujući, pre svega Herodotu, Platonu i Aristotelu, pokrenuta su neka od ključnih pitanja koja su determinisala razvoj antičkog konstitucionalizma. Prvo, da li jedna politička zajednica treba da bude zasnovana na vladavini ljudi ili na konceptu vladavine ustava i zakona? Ovo pitanje ostalo je jedno od najvažnijih za političku teoriju i vekovima kasnije. Drugo, da li jednom zajednicom, čak i kada je ona uređena tako da njome prevlast imaju ustav i zakoni, treba da vlada jedan čovek, nekolicina ili većina? Ovim je zapravo problematizovano postojanje različitih oblika državnog uređenja koje su neki od autora klasifikovali i kao dobre, odnosno rđave oblike državnog uređenja, u zavisnosti od ideja koje su iznosili i o kojima u pisali. Ideja koja je vekovima kasnije (in)direktno proistekla upravo iz ove ideje jeste ideja o podeli vlasti. Ideja o podeli vlasti na sudsku, zakonodavnu i izvršnu uvešće Montesquieu (Montesquieu) u svom čuvenom delu „O duhu zakona“ tek u epohi prosvetiteljstva.

Treće, da li se ovi oblici mogu smenjivati i, ako mogu, kako i zašto do smene ovih oblika dolazi? Zato su dragocene ideje Aristotelove o tome kako je moguće očuvati postojeći oblik državnog uređenja. Četvrto, po prvi put je definisan *građanin* kao nužni element demokratskog poretka zasnovanog na zakonu, sa svojim građanskim i političkim pravima, vaspitanjem, etosom i jednakošću (ili bolje rečeno jednakostima) koje uživa unutar političke zajednice.

Peto, koje su pretnje demokratskom političkom poretku u značenju koje ta sintagma ima za nas danas, a ne u kontekstu antičke političke filozofije, te koji je značaj postojanja srednje klase u političkoj zajednici za njenu dugovečnost i stabilnost? Na koncu, ali svakako ne najmanje značajno, pokrenuto je pitanje odnosa specifičnog etosa i upravljanja zajednicom, odnosno stvoren je koncept etika-politike koji će biti dominantan sve do početka perioda renesanse i kapitalnog dela Nikola Makijavelija (Machiavelli) *Vladalac* iz 1513. godine u kome postavlja temelje realpolitici i raskida sa viševjekovnom tradicijom etika-politike nastalom upravo zahvaljujući antičkim političkim piscima i filozofima.

Antički konstitucionalizam je, svakako, doživeo svoju evoluciju u vekovima koji su dolazili. Zahvaljujući složenim uslovima za razvoj nauke i političke teorije uopšte, tokom Srednjeg veka centralno pitanje se pomerilo u sferu razmatranja da li prevlast u državi ima duhovna ili svetovna vlast. Tek od perioda renesanse, nastankom moderne države kao koncepta, stvaraju se ponovo društveni uslovi da se razmatra najbolji oblik državnog uređenja, odnos triju grana vlasti, te ograničenje (monarhove apsolutističke) vladavine u osvjet prvih građanskih buržoaskih revolucija vekovima kasnije.

Imajući sve ovo u vidu, može se reći da je Aristotel svojom političkom filozofijom paradigma vrhunca političke teorije polisa i antičkog konstitucionalizma te da je nedvosmisleno značajno uticao na svoje naslednike. Svojom idejom o srednjem obliku vladavine, u duhu antičkog ideala umerenosti i zlatne sredine, kao obliku između demokratije i oligarhije, on zapravo daje najznačajniji doprinos antičkoj političkoj filozofiji, značajno utičući na kreiranje koncepta liberalne demokratije u epohi klasičnog liberalizma naspram, recimo, konceptu radikalne demokratije u *Društvenom ugovoru* Žana Žaka Rusoa (Jean Jacques Rousseau).

BIBLIOGRAFIJA

- Aristotel (1948): *Ustav Atenski*, Zagreb: JAZU
- Aristotel (1975): *Politika*, Beograd: BIGZ
- Aristotel (1980): *Nikomahova etika*, Beograd: BIGZ
- Basta Posavec, L. (1993): Konstitucionalizam u: *Enciklopedija političke kulture*, Beograd: Savremena administracija
- Đurić N. Miloš (1975): u Aristotel, *Politika* (predgovor), Beograd: BIGZ
- Đurić, M. (2010): *Istorija političke filozofije*, Beograd: Albatros plus
- Herodotus (1996): *Histories*, Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited
- ito, H. D. F. (2009): *Grci*, Beograd: Prosveta
- Lakićević, D. et al. (2007): *Teoretičari liberalizma*, Beograd: Službeni glasnik
- Linc, H i Stepan, A. (1998): *Demokratija i demokratska konsolidacija*, Beograd: Filip Višnjić
- McIlwain, C. H. (2005): *Constitutionalism: ancient and modern*, New Jersey: Clark
- Platon (1966): *Država*, Beograd: BIGZ
- Platon (1977): *Državnik – Sedmo pismo*, Zagreb: SN Liber
- Scott G. (2009): *Controlling the State: Constitutionalism from ancient Athens to today*, Harvard University Press
- Von Hayek, F. (1960): *Constitution of Liberty*, Chicago: Chicago University Press
- Vujačić. I., (2002): *Politička teorija*, Beograd: Čigoja štampa

ARISTOTLE'S CONTRIBUTION TO ANCIENT CONSTITUTIONALISM: THE RULE OF LAW, NOT THE RULE OF PEOPLE

Summary:

Thanks primarily to Herodotus, Plato and Aristotle, some of the key issues that determined the development of ancient constitutionalism were raised. First, whether a political community should be based on the rule of the people or on the concept of the rule of the constitution and the law. This question remained one of the most important for political theory centuries later. Secondly, whether a community, even when it is organized in such a way on the principle of the constitutionality and rule of law, should be ruled by one person, a few or a majority, which actually problematizes the existence of various forms of government, which some authors have classified as good or bad forms of state organization, depending on the ideas they put forward and wrote about.

Third, whether these forms can be changed and if they can, how and why these forms can be changed. That is why Aristotle's ideas about how it is possible to preserve the existing form of state organization are valuable. Fourth, for the first time, a citizen is defined as a necessary element of a democratic order based on law, with its civil and political rights, education, ethos and equality (or rather equalities) enjoys within the political community.

Fifth, what are the threats to the democratic political order in the sense that this phrase has for us today, and not in the context of ancient political philosophy, and what is the significance of the existence of the middle class in the political community for its longevity and stability. Finally, but certainly not least, the question of the relationship between specific ethos and community management was raised, ie the concept of ethics-politics was created, which will be dominant until the beginning of the Renaissance period and the capital work of Machiavelli, *The Prince*, from 1513, in which he lays the foundations of realpolitics and breaks with the centuries-old tradition of ethics-politics, created precisely thanks to ancient political writers and philosophers.

Having all this in mind, it can be said that Aristotle, with his political philosophy, was the paradigm of the peak of the political theory of the polis and ancient constitutionalism, and that he unequivocally significantly influenced his successors. With his idea of the middle form of government, in the spirit of the ancient ideal of moderation and the golden mean, as a form between democracy and oligarchy, he actually makes the most significant contribution to ancient political philosophy, significantly influencing the creation of the concept of liberal democracy in the era of classical liberalism. , the concept of radical democracy in the Social Contract of Jean Jacques Rousseau.

Keywords:

constitutionalism,
police,
politeja,
rule of law.